

ЧАЙКА І. В.

асистент

Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

ira-kpchikva@rambler.ru

ДЕПРЕСИВНІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

У статті досліджуються сучасні демографічні та соціально-економічні процеси у депресивних територіях України. Розкрито сутність поняття «депресивні території». Визначено основні показники, які характеризують рівень депресивності регіону. Розроблені заходи, що спрямовані на подолання депресивності територій України.

Ключові слова: депресивна територія, валовий регіональний продукт, доходи населення, зайнятість населення, рівень безробіття, інвестиції в основний капітал.

ЧАЙКА И. В.

ассистент

Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета

ira-kpchikva@rambler.ru

ДЕПРЕССИВНЫЕ ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ: СУЩНОСТЬ И ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ

В статье исследуются современные демографические и социально-экономические процессы в депрессивных территориях Украины. Раскрыта сущность понятия «депрессивные территории». Определены основные показатели, характеризующие уровень депрессивности региона. Разработаны меры, направленные на преодоление депрессивности территорий Украины.

Ключевые слова: депрессивная территория, валовой региональный продукт, доходы населения, занятость населения, уровень безработицы, инвестиции в основной капитал.

CHAYKA I. V.

assistant lecturer

Vinnitsya Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics

ira-kpchikva@rambler.ru

DEPRESSIVE UKRAINE: ESSENCE AND CURES

This article examines current demographic and socio-economic processes in depressed areas of Ukraine. The essence of the concept of "backward regions". The main parameters characterizing the level of deprivation in the region. Developed measures to overcome the depressed areas of Ukraine.

Keywords: depressed area, gross regional product, household income, employment, unemployment, investment in fixed assets.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні в Україні внаслідок дії низки факторів, таких як світова фінансова криза, «ручне» управління економікою, політична нестабільність тощо, соціально-економічна диференціація розвитку регіонів в Україні невпинно посилюється. Це спричинює виникнення регіональних диспропорцій та призводить до дестабілізації розвитку регіону. Ситуація, що формується в Україні, не лише містить загрози для стабільного розвитку окремих територій, але й погіршує загальну макроекономічну ситуацію. Тому нагальною проблемою, що потребує поетапного розв'язання, є зменшення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів та підвищення конкурентоспроможності та інвестиційно-інноваційної активності. Невирішеність цієї проблеми істотно ускладнює реалізацію єдиної державної політики розвитку у сфері соціально-економічних перетворень,

збільшує загрозу виникнення регіональних криз та нових депресивних територій; перешкоджає формуванню загальнодержавного ринку товарів і послуг; сприяє зниженню конкурентоспроможності національної економіки та її інтеграції у світове господарство в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню та узагальненню проблеми депресивності територій присвячені фундаментальні дослідження вітчизняних та закордонних учених, серед яких найбільшою ґрунтовністю відрізняються наукові праці Качана Є.П. [1], Лексіна В. [2], Мельник С.В. [3], Новікової А.М. [4] та Швецова А. [2]. Ці вчені приділяють значну увагу проблемам депресивності територій, шляхам подолання депресивності територій та перспективним напрямкам державного регулювання цих процесів. Актуальність проблеми депресивності територій висвітлено також у публікаціях таких провідних вітчизняних дослідників, як Заставний Ф.Д. [5], Куценко В.І. [6], Годосійчук В.Л. [7], Шевчук Я.В. [8].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Беручи до уваги те, що наукових напрацювань за даною темою достатньо багато, проте існують питання, котрі залишаються недостатньо розробленими і невіршеними, як у теоретичному, так і в практичному аспектах, а саме розроблення заходів щодо подолання депресивності територій України, що являється важливою передумовою для забезпечення її сталого соціально-економічного розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основним завданням статті є дослідження показників для оцінки депресивності територій; розробка заходів, спрямованих на подолання депресивності територій України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «депресивна територія» використовується вченими-регіоналістами європейських держав ще з початку 50-х років ХХ століття. У нашій країні поняття «депресивна територія» широко увійшло у науковий обіг у середині 1990-х років, що було пов'язано з пошуком причин економічної кризи та активізацією регіональних досліджень. Водночас і на сьогодні однозначного тлумачення терміну «депресивна територія» немає [9, с.95–101].

У зарубіжній та вітчизняній літературі депресія характеризується як «...ситуація, для якої характерні падіння виробництва, тенденція до зниження цін і зростання безробіття ...характеризуються кумулятивним процесом, при якому падіння попиту спонукає зниження виробництва та призводить до зменшення використання ресурсів, що, в свою чергу, знижує попит...» [10, с. 566].

Багато дослідників трактують «депресивна територія» як промисловий регіон, де відбувається стагнація базових галузей економіки. На думку Мельник С.В., поняття «депресивність територій» характеризується інтенсивністю деструктивних економічних і соціальних процесів, обумовлених стагнацією традиційно провідних галузей господарства внаслідок різкого порушення відтворювальних процесів [3, с.374].

Новікова А.М. зазначає, що депресивним регіоном є промислово розвинута територія, кризовий стан якої є виявом структурної кризи економіки та нерівномірності розвитку промислового виробництва за галузями та регіонами України [4, с.115].

Качан Є.П. стверджує, що депресивний регіон – територія з рівнем розвитку промислового виробництва значно нижчим, ніж у середньому по країні [1, с.139].

Вчені Лексін В. та Швецов А. під депресивним розуміють такі просторові локальні утворення, в яких з економічних, політичних, соціальних, екологічних та інших причин перестають діяти стимули саморозвитку, і тому немає підстав розраховувати на само вирішення кризових ситуацій [2, с.31–39].

На думку Куценка В.І., депресивними є такі території, що характеризуються більш низьким, ніж у середньому по країні, рівнем соціального та економічного розвитку, але в минулому вони характеризувались стабільним розвитком, а з окремих показників навіть

займали домінуюче положення; зниженням рівня кваліфікації кадрів; скороченням інвестиційного попиту; виснаженням ресурсної бази; низьким рівнем добробуту населення; переходом виробничо-ресурсної бази у фазу стійкого спаду, виключенням можливостей виникнення нових стимулів розвитку [6, с.2–5].

Більш широке визначення поняття «депресивна територія» надають Шевчук Я.В. [8, с.63] та Заставний Ф.Д. [5, с.87]. На їх думку, депресивними можуть бути не лише промислові, а й інші типи регіонів, де спостерігається стагнація економіки, погіршуються демографічна ситуація та рівень життя населення.

Згідно з твердженнями Тодосійчука В.Л., депресивними слід вважати регіони, в межах яких темпи спаду виробництва, рівня життя, зростання негативних тенденцій у сфері зайнятості, демографії, екології, соціальних послуг вищі за макрорегіональні, загальнодержавні [7, с.306].

Згідно зі Словником економічних термінів, депресивною є територія, економічний стан якої внаслідок об'єктивних умов значно нижчий середнього по Україні [11].

З 1 січня 2010 року набуває чинності закон "Про внесення змін до закону "Про стимулювання розвитку регіонів" № 1562-VI від 25 червня 2009 року, в якому сформульовано концептуальні засади розвитку проблемних територій.

У ст.9 зазначено вище закону підкреслюється: «... депресивними визнаються промислові та сільські райони, а також міста обласного значення, відповідні показники розвитку яких відповідають одночасно всім критеріям, визначеним цим законом» [12]. До головних критеріїв виділення територіальних депресій належать: валова додана вартість на 1 особу, густина сільського населення, природний приріст населення, частка зайнятих у сільському господарстві, виробництво сільськогосподарської продукції на 1 особу, рівень середньої заробітної плати (для сільських районів). Наявність цих критеріїв спрощує процедуру визначення депресивних аграрних територій, проте породжує певні сумніви й окреслює очевидні прорахунки [13, с.70–76].

Згідно з законом "Про стимулювання розвитку регіонів" депресивними є регіони, в яких протягом останніх п'яти років показники валового регіонального продукту на 1 особу є найбільш низькими. Цим законом розширено групи територій, які визнаються депресивними, а також наділяються таким статусом певні регіони України. Депресивними також визнані промислові райони, в яких протягом останніх трьох років середні показники рівня зареєстрованого безробіття та частка зайнятого в промисловості населення значно перевищують відповідні середні показники розвитку території цієї групи, а обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу та рівень середньомісячної заробітної плати значно нижче середніх показників розвитку території цієї групи. Крім того, депресивними визнаються сільські райони, у яких протягом трьох років щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, рівень середньомісячної заробітної плати та обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції на одну особу значно нижче відповідних середніх показників розвитку територій такої групи, а частина зайнятих у сільському господарстві значно перевищує їх. Також депресивними визнаються міста республіканського (Автономна Республіка Крим) і обласного значення, в яких такі показники також є низькими протягом останніх трьох років [12].

Таким чином, на наш погляд, депресивний регіон – це частина території країни, що характеризується низькими показниками соціально-економічного розвитку, негативною їх динамікою, недосконалою структурою економіки, низьким рівнем життя населення та неспроможністю забезпечити самовідтворення.

Можна враховувати різноманітні показники, які характеризують рівень депресивності регіону: рівень безробіття, рівень доходів населення, промислове виробництво, екологія та навколишнє середовище, спеціалізація економіки регіону та інші [14, с.97–101].

Для оцінки депресивності територій, на нашу думку, найбільш прийнятними є наступні показники:

1) Валовий регіональний продукт – характеризує рівень розвитку економіки регіону, і є його узагальнюючим показником (ВРП). Депресивними може бути визнані регіони, в яких

протягом останніх п'яти років середній показник обсягу валового регіонального продукту на одну особу є найнижчим.

2) Доходи населення. Вони враховують усі види грошових надходжень (у вигляді оплати праці для всіх категорій працюючих, пенсій, доходів від власності, стипендії, надходження від продажу продуктів сільського господарства та іноземної валюти тощо). Інші різновиди оплати праці, (наприклад, середньомісячна номінальна заробітна плата), є неповні і не завжди належним чином порівнянні в часі. Тому, здійснюючи аналіз депресивності регіонів України, ми надали перевагу саме показнику доходів на душу населення.

3) Зайнятість населення, визначення її територіальних і галузевих особливостей, динаміки, інтенсивності є важливим показником оцінки депресивності. Одним з найприйнятніших показників для нашого дослідження є рівень зайнятості населення, який визначається як відношення кількості зайнятого у віці 15–70 років до всього населення зазначеного віку по регіонах.

4) Рівень безробіття. Найчастіше застосовують показник зареєстрованого безробіття, визначений за методологією Міжнародної Організації Праці (МОП). Він розраховується відношенням (у відсотках) кількості безробітних у віці 15–70 років (робочої сили) зазначеного віку або відповідної соціально-демографічної ознаки.

5) Інвестиції в основний капітал. При збільшенні таких інвестицій регіон має перспективи активізувати свою господарську діяльність, нарощувати зайнятість, у т.ч. і за рахунок залучення нових працівників, створення робочих місць. Словом, інвестиції в основний капітал є своєрідним індикатором оцінки інтенсифікації господарської діяльності певної території в майбутньому, а отже, і зниження її депресивності.

Також на даний момент соціально-економічний розвиток країни можна оцінити в залежності від швидкості підприємств опановувати інновації. Зрозуміло, що інноваційною діяльністю в Україні, виходячи із вимог ринку, займаються як підприємства інноваційної сфери, так і всі інші підприємства, що впроваджують нову техніку, технології, вирішують проблеми комплексної механізації, займаються іншими організаційно-управлінськими та інфраструктурними нововведеннями, оскільки інновації – категорія не тільки науково-технічної, але і підприємницької діяльності [15, с.104–108].

Тому було б доцільно визначати депресивність території в залежності від того, яка частка промислових підприємств регіону впроваджувала інновації впродовж останніх трьох років.

Виходячи з вищезазначеного, на нашу думку, було б доцільно переглянути закон України «Про стимулювання розвитку регіонів», де в ст.9 до умов, за яким територія може бути визнана депресивною, внести доповнення: «регіон, в якому протягом останніх трьох років частка промислових підприємств, що впроваджували інновації є найнижчою».

Однак, на нашу думку, в умовах економічної та фінансової криз під названі критерії підпадають практично всі регіони України. Тому, сьогодні депресивними територіями слід вважати ті, в яких темпи спаду виробництва, погіршення рівня життя, наростання негативних тенденцій у сферах зайнятості, демографії, екології вищі за середні показники по Україні. Ступінь же такого перевищення (ступінь депресивності) є показником гостроти проблеми і визначає пріоритет її вирішення.

Тому виходячи з вищесказаного пропонуємо наступні заходи, спрямовані на подолання депресивності територій:

1. Перехід від «компенсуючого» до «стимулюючого» характеру регіональної політики (забезпечення комплексно-пропорційного розвитку територій з максимальним урахуванням місцевих умов і ресурсів), спрямованого на розкриття потенціалу регіону, реструктуризацію галузей і підприємств слабозвинених та депресивних регіонів (зниження енерго-, ресурсо-, еколого-, трудоємності та зростання інноваційно-та наукоємності; проведення більш жорсткої екологічної політики. Зокрема, екологічні платежі мають встановлюватися на такому рівні, щоб бути не суто фіскальними, а й стимулюючими, сприяти впровадженню підприємствами екологобезпечних технологій).

2. Зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів та зміцнення позицій депресивних територій на внутрішньому та зовнішньому ринках.

3. Розробка єдиної, конкретно визначеної методики проведення щорічного моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів та критеріїв визнання регіонів депресивним.

4. Подолання високого рівня безробіття шляхом модернізації ринку праці через фахове навчання і перекваліфікацію. У ЄС, наприклад, пріоритетними напрямками спрямування коштів є: модернізація системи освіти, фінансування професійної підготовки та працевлаштування (насамперед молоді та осіб, вивільнених внаслідок структурних технологічних зрушень та впливу НТР); фінансування проектів, пов'язаних з удосконаленням умов праці тощо.

5. Розвиток транспортної мережі та інфраструктури. Традиційно в ЄС на пріоритетних засадах фінансуються проекти, які передбачають об'єднання місцевих та регіональних ініціатив, сприяння міжтериторіальній співпраці, обміну досвідом. Значна увага приділяється розвитку транспортної мережі. Так, будівництво доріг, по-перше, активно залучає місцеві ресурси, що стимулює економічне зростання регіонів. По-друге, створення розвиненої транспортної інфраструктури сприяє активізації підприємницької діяльності на місцях, прискорює залучення місцевої економіки до загальнонаціонального економічного простору, сприяє інтеграційним процесам.

6. Вдосконалення системи державного стратегічного програмування регіонального розвитку, розробка стратегій розвитку регіонів.

7. Адаптація національного законодавства з питань регіональної політики до норм і стандартів Євросоюзу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, основними напрямками регіональної політики повинне стати пріоритетне забезпечення підтримкою галузей, розвиток яких сприятиме «оздоровленню» депресивного регіону. Разом з тим, реструктуризація господарства регіону повинна бути досягнута не простим перерозподілом ресурсів між економічно сильними та слабкими регіонами, а за рахунок власних ресурсів та впровадження нових технологій, форм виробництва та управління.

Все це, на наш погляд, сприятиме активізації соціально-економічного розвитку депресивних територій та підвищенню добробуту їх жителів.

Список використаних джерел

1. Качан Є.П. Регіональна економіка : [підручник] / Є.П. Качан. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – 800 с.
2. Лексин В. Общероссийские реформы и территориальное развитие. Стаття 3. Региональные программы в новейшей реформационной ситуации / В. Лексин, А. Швецов // Российский экономический журнал. – 2000. – № 8. – С. 31–39.
3. Мельник С.В. Механізм регулювання соціально-трудоваї сфери України / С.В. Мельник. – К. : Видавництво «Соціформ», 2009. – 768 с.
4. Новікова А.М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України / А.М. Новікова // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3–4. – С. 115.
5. Заставний Ф.Д. Депресивні регіони України: аналіз, оцінка, проблеми / Ф.Д. Заставний // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 87.
6. Куценко В.І. Депресивність сільської території: шляхи подолання / В.І. Куценко // Агросвіт. – 2010. – № 5. – С. 2–5.
7. Тодосійчук В.Л. Регіональна економіка / В.Л. Тодосійчук. – Вінниця : ВДАУ, 2008. – 434 с.
8. Шевчук Я.В. Механізм санації депресивних територіальних суспільних систем в контексті формування регіональної політики / Я.В. Шевчук. – Львів, 2004. – С. 63.
9. Герасимчук З.В. Депресивні території: підходи до трактування / З.В. Герасимчук, І.Г.

Новосад // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка» : збірник наукових праць ЛНТУ. – Луцьк, 2011. – Випуск 8 (31). Частина 1. – С. 95–101.

10. Бенар И. Толковый экономический и финансовый словарь. Французкая, русская, английская, немецкая, испанская терминология / И. Бенар, Ж.К. Колли. – М. : Международные отношения, 1994. – Т. 1. – 670 с.

11. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лазовский, Е.Б. Старобубрева. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с.

12. Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів” від 08.09.2005 № 2850-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/pro_stimulyuvannya_rozvitku_regioniv.htm

13. Барановський М. Депресивні аграрні території України: методичні підходи до ідентифікації, практичні результати / М. Барановський // Економіка України – 2010. – № 10 (113). – С. 70–76.

14. Черничко С.Ф. Визначення депресивності регіону та форми державного регулювання його інвестиційної привабливості / С.Ф. Черничко // Вісник ЧТЕІ. – 2011. – Випуск I (41). – С. 97–101.

15. Великий Ю.В. Проблеми інноваційного розвитку економіки України / Ю.В.Великий // Науковий вісник ЧДЕУ. – 2011. - №2 (10). – С.104-108.
